

Censura Aratoris de nova Logica Fælicis Veri – nepoznata ocjena *Logike* Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru

DANKO ZELIĆ

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

UDK 1 Vrančić, F.

091:1(497.5 Zadar)

16(497.5)"15/16"

Transkripcija s uvodom i bilješkama

Primljeno: 6. 2. 2018.

Prihvaćeno: 20. 2. 2018.

Sažetak

U ovom se radu predstavlja i prvi put objavljuje kraći spis *Censura Aratoris de nova Logica Fælicis Veri*, nedavno otkriven u Državnom arhivu u Zadru. Spis nije moguće sa sigurnošću identificirati s jednom od dviju ocjena što ih je 1771. godine u obiteljskom arhivu Draganić-Vrančića u Šibeniku vidio Alberto Fortis i ustvrdio da je posrijedi autograf Tommasa Campanelle.

Za razliku od primjedaba Marka Antuna de Dominisa (kojega Fortis imenuje kao autora druge ocjene), Arator – kako se ime ocjenitelja bilježi u naslovu ovoga spisa i u 'regestu' što mu ga je dao sâm Vrančić – iznosi doista bespoštednu kritiku Faustove *Logike*. Ne ulazeći u raspravu o sadržaju Aratorovih obječija, ovdje se s osloncem na zapažanja proistekla iz analize vanjskih obilježja spisa nastoje ukratko razmotriti tri temeljna pitanja: s kojom je svrhom ocjena napisana, na koju se od *Logikā* Fausta Vrančića odnosi, tj. u kojem je vremenu nastala, i tko joj je mogao biti autor.

Censura Aratoris posve sigurno nije bila službeni dokument, a odnosila se na neku ranu rukopisnu inačicu Vrančićeva logičkog kompendija. Spis se ovdje pripisuje Vrančićevu suvremeniku mađarskom isusovcu Istvánu Szántóu poznatijem pod latinskim imenom *Stephanus Arator Pannonius* i okvirno datira između 1592. i 1594., tj. u posljednje godine Vrančićeve službe na dvorovima habsburških vladara u Pragu i Beču.

Ključne riječi: Faust Vrančić, logika, ocjena, István Szántó / Stephanus Arator Pannonius, Alberto Fortis

Prije gotovo dva i pol stoljeća Alberto Fortis u svojoj je knjizi *Viaggio in Dalmazia*, tiskanoj u Veneciji 1774. godine, u poglavlju o glasovitim Šibenča-

nima 16. stoljeća kratko prikazao i život i djela Fausta Vrančića.¹ Među inim padovanski je opat napisao kako je Faust povodom »vrlo kratke logičice« koju je dao tiskati pod imenom *Giusto Verace* stupio u vezu s dvojicom glasovitih suvremenika – bratom [dominikancem] Tommasom Campanellom i nadbiskupom de Dominisom – te da se među spisima Vrančićevih u arhivu obitelji Draganić-Vrančić u Šibeniku nalazila Campanellina »vlastoručna ocjena« (*censura autografa*) Faustove *Logike*, kao i »još jedna«, ona de Dominisova.²

I dok je podatak o de Dominisovoj ocjeni odavno povezan s prigovorima splitskoga nadbiskupa Vrančićevoj *Logici* što ih je, zajedno sa svojim odgovorima, Vrančić dao tiskati u *Novoj logici*,³ Fortisov je spomen ocjene za koju je lakonski ustvrdio da joj je autor Tommaso Campanella ostao sve do danas zagonetan.

U arhivu obitelji Draganić-Vrančić, otkupljenom od nasljednika 1948. godine u Prvić Šepurinama za Državni arhiv u Zadru,⁴ među spisima koji su nekoć pripadali Faustu Vrančiću nedavno su otkrivene dvije ocjene njegove *Logike*. Prva od njih, koju ovdje objavljujemo, naslovljena je *Censura Aratoris de nova Logica Fælicis Veri*,⁵ a druga *Contra Logicam Iusti Veracis ab amico amice observata*. Na pitanje jesu li to dva spisa koje je kod *contea* Frane Draganić-Vrančića u Šibeniku 1771. godine vidio i o njima zapis ostavio Alberto Fortis ne može se kategorički odgovoriti potvrdno; niti u jednoj od dviju ocjena nema izravnih pokazatelja da bi im autor bio netko od spomenute dvojice.

¹ Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia* (In Venezia: Presso Alvise Milocco, 1774), pp. 145–146.

Nadalje u bilješkama: Fortis, *Viaggio in Dalmazia* (1774).

² Fortis, *Viaggio in Dalmazia* (1774), pp. 145–146:

»Pubblicò in Venezia un Dizionario Pentaglotto nel MDXCV, indi un Volume in fol., intitolato *Le Macchine*, e una brevissima Logichetta, in 24°, sotto il nome di Giusto Verace. Per quest ultimo Opuscolo entrò in relazione con due celeberrimi Uomini, vale a dire con F. Tommaso Campanella, e coll' Arcivescovo de Dominis. Del primo conservasi fra le Carte Veranziane una Censura autografa della Logichetta medesima, ed una pur ne rimane del De Dominis.«

³ O tome v. studiju: Ivica Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić: od *Logike* (1608) do *Nove logike* (1616)«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 293–330, s iscrpnim pregledom starije literature.

Nadalje u bilješkama: Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić« (2016).

⁴ Državni arhiv u Zadru, fond »Obitelj Draganić-Vrančić«, HR-DAZD-352. O akviziciji gradiva, s popisom i sumarnim opisom spisa, v. Dubravka Kolić – Danko Zelić, »Spisi Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru (fond 'Obitelj Draganić-Vrančić')«, u: Marijana Borić, Bojan Marotti, Zrinka Blažević (ur.), *Faust Vrančić i njegovo doba: Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa održanoga u povodu 400. obljetnice objavljivanja Novih strojeva Fausta Vrančića, Vodice – Šibenik, 22.–23. rujna 2015.* (Vodice: Memorijalni centar »Faust Vrančić«, 2017), pp. 241–261.

⁵ Državni arhiv u Zadru, fond »Obitelj Draganić-Vrančić«, HR-DAZD-352, signatura I.3.3.6.

U svakom slučaju, manje se problematičnim čini spis *Contra Logicam Iusti Veracis ab amico amice observata*, koji ovom prigodom ostavljamo po strani.⁶ Kada je pak riječ o drugoj, Aratorovoj (možda, po Fortisu, Campanellinoj) ocjeni, problem je znatno složeniji. Nije prijeporno da je spis pripadao Faustovu osobnom arhivu; na poleđini arka, presavivši ga napola, Vrančić je, kao što je običavao činiti i s drugim svojim dokumentima, napisao svojevrstan regist, *Logice difficultates*, a kasnije će u novom retku dodati: *ab Aratore posita*.

Aratorova ocjena

Tekst spisa je na latinskom jeziku, a obaseže sedamdesetak redaka pisanih sitnim, gusto pisanim kurzivnim rukopisom na dvije i pol stranice, unutar papirnoga dvolista dimenzija 217 x 162 mm.⁷ Spis je najprije naslovljen *Censura de noua Logica Aratoris*, što je potom prepravljeno u *Censura Aratoris de noua Logica Fælicis Veri*.

Aratorova ocjena nije nimalo laskava. Štoviše, njegov bi stav o *Logici* Fausta Vrančića bilo primjerenije okarakterizirati i znatno težim riječima; posrijedi je, od prvog do posljednjeg retka, uistinu nemilosrdna kritika, invektiva. Za razliku od Nadbiskupovih, tj. de Dominisovih prigovora (»od prijatelja prijateljskih«) koje je Vrančić primio kao konstruktivnu kritiku, Aratorova je isključiva. Već na samom će početku napisati da »kao što nova luteranska vjera vojuje sa starom rimskom, tako ova nova logika vojuje sa svom starom logikom« te da »stoga s pravom zaslužuje osudu učenih«,⁸ potom iznijeti cijeli

⁶ Tekst spisa sadrži Nadbiskupove prigovore i Faustove odgovore podijeljene na 26 članaka.

Za razliku od njihova 'dijaloga' otisnutog u *Novoj logici* (1616), u rukopisu se Vrančićevo ime bilježi u obliku u kojem je potpisao *Logiku* iz 1608. (*Yustus*). Nadbiskupovi su prigovori posve jednaki tiskanima, a odgovori su, uz neke razlike, koncepti onih koji će biti otisnuti. U spisu su dakako sačuvani i tragovi njihovih prethodnih prepravljanja.

Usp. izdanje: R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii] ab amico amice observata [cum responsionibus auctoris Fausti Verantii] (1616)«, edidit / priredio Ivica Martinović, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 455–488.

Nadalje u bilješcima: Martinović, R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii]« (2016).

⁷ Postojeća je folijacija (u donjem desnom uglu; prvi list označen je brojkom 6, a drugi 7) unesena kada se dvolist nalazio unutar svežnjica zajedno s drugim spisima; nema dakako dvojbe da je riječ o zasebnom dokumentu.

⁸ *Censura Aratoris de noua Logica Fælicis Veri*, f. 1r: »Sicut noua fides Lutherana pugnat cum antiqua Romana ita hæc noua Logica pugnat cum tota Logica antiqua communi consensu philosophorum recepta, et proinde merito a doctis contemnetur.«

niz konkretnih prigovora, da bi na kraju ustvrdio:

»I koliko god ova nova logika obilovala pogreškama protiv filozofije i bila nedostojna objelodanjivanja, ipak se može tiskati jer u njoj nema ničega što se protivi vjeri, ali će se tada njezin autor i stvaratelj, tko god to bio, izložiti podsmjehu i izrugivanju učenih.«⁹

Na temelju analize vanjskih obilježja teksta Aratorove ocjene i ne ulazeći u raspravu o sadržaju njegovih prigovora, ovdje ćemo se zadovoljiti time da postavimo nekoliko pitanja, dakako bez pretenzija da na njih damo konačne odgovore: s kojom je svrhom ocjena napisana, na koje se od logičkih djela Fausta Vrančića odnosila, kada je mogla nastati te, naposljetku, tko joj je mogao biti autor?

Cenzura ili ocjena?

Premda je naslovljena *Censura*, a tako obje ocjene Faustove *Logike* u svom (talijanskom) tekstu naziva i Fortis,¹⁰ na samom početku treba odbaciti pomisao da je Aratorov tekst *censura* u užem smislu te riječi.¹¹ Usprkos formuli *imprimi <...> potest* u njezinu zaključnom odlomku – što upućuje na to da joj je autor bio crkvena osoba, vješta pisanju crkvenih *censura* – *Censura Aratoris* nipošto nije dokument službene naravi, tj. spis koji je trebao potvrditi da ništa u ocijenjenom djelu ne proturječi naučavanju Katoličke crkve i javnom moralu te da nema zapreka njegovu tiskanju.¹² Na zaključak da je riječ o uobičajenoj humanističkoj razmjeni mišljenja upućuje u prvom redu opći, ne-službeni, ton teksta, ali i činjenica da se ocjenitelj autoru *Logike* u više navrata obraća

⁹ *Censura Aratoris de noua Logica Fœlicis Veri*, f. 2r: »Et quamuis noua hæc logica, scateat erroribus contra philosophiam et indigna sit, quo in lucem emittatur, imprimi tamen potest quia nihil habet contra fidem: sed tunc autor et inuentor eius quicumque sit ille risui, et Ludibrio se exponet coram doctis.«

¹⁰ Fortis, *Viaggio in Dalmazia* (1774), p. 146. Kao *censura* taj je izraz u hrvatskom izdanju preveo Mate Maras, usp. Alberto Fortis, *Put po Dalmaciji* (Zagreb: Globus, 1984), p. 95. Premda mu dokument koji ovdje objavljujemo nije bio poznat, Ivica Martinović je u svom recentnom radu dao točan prijevod (*ocjena*), usp. Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić« (2016), p. 300.

¹¹ Pojam *censura* i u latinskom i u talijanskom ima više mogućih značenja no što ih ima *censura* u hrvatskom.

¹² Iza takve ocjene morala bi, imenom i prezimenom, stajati kvalificirana, za tu zadaću ovlaštena osoba – cenzor. Pomisao da bi Fortis riječ *censura* bio upotrijebio u tom (užem) smislu otklanja i manje poznata činjenica iz njegova životopisa: i on je sâm, godine 1767. u Veneciji, obnašao funkciju *pubblico revisore de' libri*, v. Luca Ciancio, »Fortis, Alberto«, u: *Dizionario Biografico degli Italiani*, sv. 49 (1997), [http://www.treccani.it/enciclopedia/alberto-fortis_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/alberto-fortis_(Dizionario-Biografico)/).

izravno, u drugom licu: *male definitis; reiceistis; dicis*.¹³ Unatoč tome što spis nema vanjska obilježja pisma i što je Vrančićevo djelo do ocjenitelja jamačno došlo preko posrednika, *Censura Aratoris* može se okvirno svrstati u epistolografski žanr. Arator, dakako, nije dvojio da je *Fœlix Verus* pseudonim,¹⁴ a identitet pisca koji se pod njim skrivao – kako proizlazi iz završne rečenice: »autor i stvaratelj <...> tko god on bio« (*autor et inuentor <...> quicumque sit ille*) – zacijelo mu nije bio poznat.

Ocjena koje Logike?

Uz dvije tiskane – *Logiku* iz 1608. potpisanu imenom *Yustus Verax Sicenus* i *Novu logiku* iz 1616. koju je objavio pod svojim pravim imenom *Faustus Verancius* (i naslovom biskupa čanadskog) – odnedavno raspoložemo i trećom Faustovom *Logikom*, (nedatiranim) zadarskim rukopisom *Logike* koji je Vrančić potpisao kao *Fœlix Verus Sicenus*.¹⁵

Usporedbe između triju tekstova pokazale su da je riječ o dovršenim i zakruženim, ali duljinom i sadržajem prilično različitim inačicama.¹⁶ Vrančićev je logički *kompndij*,¹⁷ kako je vrijeme odmicalo, postajao sve opsežnijim.¹⁸

¹³ *Censura Aratoris de noua Logica Fœlicis Veri*, f. 1r, f. 1v.

¹⁴ Ocjenitelj autora na jednom mjestu u tekstu (*Censura Aratoris de noua Logica Fœlicis Veri*, f. 1r), spominje inicijalom *V*, i to u izričaju u trećem licu: »reijicit *V*. a quattuor prædicamenta præcipua Substantiam, Relationem, Habitum, et Situm«.

¹⁵ V. Danko Zelić, »Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Siceno – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 43 (2017), pp. 301–362.

Nadalje u bilješkama: Zelić, »Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Siceno – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru« (2017).

¹⁶ Faust Vrančić / Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)«, edidit / priredio Ivica Martinović, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 42 (2016), pp. 185–249, u poglavlju Martinovićeve uvoda: »Razlike između Logike (1608) i Nove logike (1616)«, pp. 190–195.

Nadalje u bilješkama: Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)« (2016).

V. i Zelić, »Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Siceno – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru« (2017), pp. 303–305.

¹⁷ Taj je izraz s dobrim razlozima (među inim i zato što se tako o svojoj *Logici* jednom prigodom izjasnio i sâm Vrančić), predložio Ivica Martinović u predgovoru edicije: Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)« (2016), pp. 185–196, te potom detaljnije elaborirao: Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić« (2016), pp. 311–314. Vidi Martinović, R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii]« (2016), p. 485.

¹⁸ V. Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)« (2016), pp. 195–196; usp. i Zelić, »Logica suis ipsius instrumentis formata auctore Foelice Vero Siceno – editio princeps autografa Logike Fausta Vrančića u Državnom arhivu u Zadru« (2017), p. 303.

Sve su tri *Logike* međutim slične po svom ustroju, a zacijelo im je strukturom nalikovala i ona poslana Aratoru. Čini se naime da su prigovori na početku njegova spisa upućeni samoj definiciji logike,¹⁹ za objekcije koje slijede ocjenitelj će izrijekom ustvrditi da se odnose na »prvi dio«, a da će prigovore na »drugi i treći dio«, bude li ih imao, »zapisati na margini«. Drugim riječima, ocijenjeni se tekst sastojao od uvodnog poglavlja i tri veće cjeline.²⁰

Iz razmatranja o tome koju je od svojih *Logikā* Faust Vrančić poslao na ocjenu Aratoru, treba neprijeporno eliminirati tiskana izdanja. U protivnom, ocjenjivač zacijelo ne bi pri kraju svoga teksta iznio mišljenje o podobnosti djela za tiskanje. Za razliku od de Dominisovih prigovora – upućenih prvom izdanju Vrančićeve *Logike* iz 1608. godine²¹ – Aratorova se ocjena nedvojbeno odnosi na neku rukopisnu inačicu *Logike* vremenom postanka bližu, a sadržajem možda čak i istovjetnu onoj pohranjenoj u Državnom arhivu u Zadru,²² ali ne može se isključiti ni mogućnost da je Aratoru poslana i neka od nje još starija.²³ Na to bi moglo prije svega upućivati ime *Foelix (Fælix) Verus*. Taj pseudonim, osim u naslovima zadarskog rukopisa *Logike* i Aratorove ocjene, nalazimo, naime, i u nekoliko Vrančićevih nedavno pronađenih dokumenata; napisavši ga u talijanskom obliku (*Felice Vero*) i izostavivši etnik *Sicenus* (Šibenčanin), njime se poslužio još 1590. godine kada je od mletačkih vlasti zatražio i dobio patentnu povlasticu za vlastiti izum mlina.²⁴

¹⁹ To bi odgovaralo i zaključku Ivice Martinovića o de Dominisovoj kritici, usp. Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)« (2016), p. 190: »Uvodno poglavlje 'De logica' ponajbolje otkriva nakane pisca pri pisanju logike i stoga je opravdano privuklo najveću pozornost ocjenitelja Marka Antuna de Dominisa.«

²⁰ Yustus Verax Sicenus, »Logica suis ipsius instrumentis formata (1608)« (2016), p. 189: »<...> ustroj zreali osnovnu Vrančićevu tvrdnju da logika ima tri dijela, koliko ima i njezinih oruđa, a to su: definicija, divizija i argumentacija. Vrančićev se tekst može podijeliti na dva dijela: prvi priprema čitatelja za izlaganje o trima već spomenutim oruđima logike, a drugi sustavno izlaže o tim oruđima <...>«.

²¹ Martinović, R. D. Archiepiscopus [Marcus Antonius de Dominis], »Contra logicam R. D. Episcopi C[h]anadiensis [Fausti Verantii] (2016), na p. 457, u bilješki 1: »Ovi prigovori 'protiv logike biskupa čanadskoga zapaženi od prijatelja prijateljski' <...> pridodani su tekstu *Nove logike* (1616), a odnose se <...> na tekst *Logike* (1608).«

²² Zadarski rukopis svakako nije bio taj koji je poslan Aratoru; njegovi listovi nisu izvorno bili numerirani, a na listovima čiji redni brojevi odgovaraju onima koje spominje ocjenjivač (*folio sexto; folio septimo*) ne nalazimo navode koje parafrazira u svojoj kritici. Također, svi su naknadni upisi u tom spisu nedvojbeno uneseni rukom Fausta Vrančića.

²³ Usputno rečeno, na samom početku Aratorova teksta uz riječ *logika* stoji i pridjev *nova* (»hæc noua Logica«). Nemoguće je utvrditi je li tako bio naslovljen i spis koji mu je bio dan na ocjenu ili je pak posrijedi kritika njegova sadržaja – Faustova 'novoga' shvaćanja logike.

²⁴ V. Danko Zelić, »Izumitelj i poduzetnik – tri nepoznata dokumenta o Faustu Vrančiću iz 1588.–1590. godine«, u: Marijana Borić, Bojan Marotti, Zrinka Blažević (ur.), *Faust Vrančić i njegovo doba. Zbornik radova s Međunarodnoga znanstvenoga skupa održanoga u povodu 400.*

Raspravu o tome je li u zadarskom rukopisu ili u tiskanom izdanju iz 1608. moguće uočiti Vrančićeve intervencije na tragu Aratorovih objekcija prepuštamo za to kvalificiranim stručnjacima.

Tko je Arator?

Prihvatimo li pretpostavku da se Fortisova tvrdnja o Campanellinu autografu uistinu odnosila na spis *Censura Aratoris*, treba se zapitati što je prvog istraživača arhiva Vrančićevih navelo na takav zaključak. Premda je Fortis poznat ponajprije kao prirodoslovac, ne treba nikako potcijeniti njegovu erudiciju i širok raspon interesa. Ipak, teško je vjerovati da bi se on sâm, na temelju vlastitih uvida, bio odlučio spis pripisati glasovitom talijanskom filozofu. Kao jedan od mogućih motiva svakako treba isključiti i tendencioznost padovanskog autora; poslije niza divljenjem ispunjenih stranica o Antunu Vrančiću, dvadesetak redaka što ih je Fortis posvetio Faustu doimaju se kao kontrapunkt. U usporedbi s Antunom, Fortis prema Faustu nije iskazao odviše empatije: njegovu je Logiku nazvao »logičicom«, a život mu je lakonski oslikao riječima da je »dugo živio i mogao biti bogat i sretan«, ali da je »zbog vlastite gorljivosti bio osrednje imućan i nemiran«. Ti se Fortisovi navodi posve sigurno, a najvjerojatnije i onaj o Campanelli kao ocjenjivaču Faustove *Logike*, po našem sudu ne temelje na njegovim vlastitim konjekturama, nego na onome što je u Šibeniku čuo od nasljednika, točnije na obiteljskoj predaji ili, možda, 'obiteljskoj legendi' o Faustu Vrančiću.²⁵

Aratora svakako treba tražiti među filozofima koje Vrančić u uvodu svih triju svojih *Logikā* – ne dvojeći da će njihove reakcije biti negativne – naziva *peripatetičarima*.²⁶ Za Tommasa Campanelli nikako se ne može tvrditi da je bio

obljetnice objavljivanja Novih strojeva Fausta Vrančića, Vodice – Šibenik, 22.–23. rujna 2015. (Vodice: Memorijalni centar »Faust Vrančić«, 2017), pp. 41–64, na pp. 44–45, 48–54, 60–63.

Nadalje u bilješkama: Zelić, »Izumitelj i poduzetnik – tri nepoznata dokumenta o Faustu Vrančiću iz 1588.–1590. godine« (2017).

²⁵ Kao dio strategije izgradnje povijesne samosvijesti, fenomen konstruiranja i/ili održavanja obiteljskih ili komunalnih identiteta izravnim povezivanjem prošlosti vlastitog roda ili zavičaja sa znamenitim ljudima svjetskog glasa nije, dakako, bio svojstven samo patricijatu dalmatinskih gradova. Ilustracije radi, ne idući dalje od Šibenika i obitelji Draganić-Vrančić, u tamošnjoj su šesnaestostoljetnoj gradskoj loži bili vidljivi ostaci monumentalne fresko-kompozicije koju je po općem mnijenju, kako je zabilježeno u 19. stoljeću, bio naslikao Andrea Schiavone (Andrija Medulić), a u obitelji Draganić-Vrančić čuvao se mali portret Frane Vrančića, Antunova oca i Faustova djeda, za koji se govorilo da ga je naslikao nitko drugi doli Tizian.

²⁶ Podrobnije o tome v. Srećko Kovač, »Faust Vrančić i aristotelizam u logici«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 14 (1988), pp. 17–33; usp. i Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić« (2016), pp. 314–316.

jedan od njih.²⁷ Ovdje je stoga izlišno podsjećati na njegov dramatičan životopis obilježen optužbama za krivovjerstvo i pobunu, bijegovima, dugogodišnjim tamnovanjima, progonstvima. Tommaso Campanella se, k tome, nije, koliko je poznato, potpisivao pseudonimom Arator.²⁸

Latinskom imenom *Arator*, odnosno, u punom obliku, *Stephanus Arator Pannonius*,²⁹ služio se, međutim, jedan od filozofa Faustovih suvremenika – mađarski isusovac István Szántó (1540–1612). Svoje mjesto u povijesti poslijetridentske teološke misli Szántó je zaslužio nesmiljenom kritikom djela *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei adversus hujus temporis Haereticos* svog subrata (i nekadašnjeg učitelja u Rimskom kolegiju!) Roberta Bellarina, zacijelo najznamenitijeg teologa razdoblja Katoličke obnove.³⁰ Upućene izravno poglavaru Družbe Claudiju Acquavivi, dvije Szántóve ocjene Bellarminovih teoloških stavova u novijoj se povjesnici tumače ponajprije u ključu oprečnih životnih iskustava te dvojice životnim stazama prilično udaljenih članova isusovačkog reda, pojednostavljeno rečeno: Bellarminove ‘akademske’ perspektive i Szántóva iskustvena ‘pragmatizma’, formiranog tijekom dugih godina koje je proveo u neposrednoj blizini krivovjeraca i inovjeraca.³¹ Za razliku od Bellarina, koji je držao da se s protestantima može i treba raspravljati o teološkim pitanjima, Szántó / Arator je, naime, svaku pomisao na dijalog kategorički odbacivao.

Rođen 1540. u blizini Veszpréma, Szántó se školovao u Györu i Beču. Godine 1560. dolazi na studij u Rim, a 1561. odlučuje pristupiti isusovačkom redu. Po završetku studija na Rimskom kolegiju, godine 1566. vraća se u Beč,

²⁷ O životu i opusu Tommasa Campanelle (1568–1639) te njegovoj kritici aristotelizma u djelu *Philosophia sensibus demonstrata* (Napoli: Apud Horatium Saluianum, 1591), v. Germana Ernst, »Tommaso Campanella«, u: Edward N. Zalta (ur.), *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Fall 2014 Edition), <https://plato.stanford.edu/archives/fall2014/entries/campanella/>, posebice u poglavlju »Criticism of Aristotle and Advocacy of Telesio's Philosophy«.

²⁸ Svoje je filozofske poeme (*Scelta di poesie filosofiche*) Campanella potpisao pseudonimom *Settimontano Squilla*, a tekst *Antiveneti* pseudonimom *Temisquilla Settimontano*, usp. Tommaso Campanella, *Selected Philosophical Poems of Tommaso Campanella: A Bilingual Edition*, prir. Sherry Roush (Chicago – London: University of Chicago Press, 2011), pp. 13–14.

²⁹ Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum*, vol. II (Leiden: Brill, 1998), p. 338.

³⁰ Stefania Tutino, *Empire of Souls: Robert Bellarmine and the Christian Commonwealth* (New York – Oxford: Oxford University Press, 2011), pp. 72–76.

Nadalje u bilješkama: Tutino, *Empire of Souls: Robert Bellarmine and the Christian Commonwealth* (2010).

³¹ Thomas Dietrich, *Die Theologie der Kirche bei Robert Bellarmin (1542–1621): systematische Voraussetzungen des Kontroverstheologen* (Paderborn: Bonifatius, 1999), p. 110 i d., nav. prema Tutino, *Empire of Souls: Robert Bellarmine and the Christian Commonwealth* (2010), pp. 75–76, 314 (bilj. 93).

potom odlazi u Trnavu, a od 1567. predaje filozofiju na kolegijima u Beču i Grazu. Godine 1575. u Rimu je imenovan apostolskim ispovjednikom (penitencijarom) za vjernike iz Mađarske, a 1579. utemeljuje tamošnji *Collegium Hungaricum*. Sljedeće godine, kada je ta ustanova sjedinjena s *Collegium Germanicum*, napušta Rim i odlazi u Transilvaniju te ondje do 1588. djeluje u isusovačkim misijama u Cluju i Oradei. Otamo se vraća u Mađarsku, a potom u Beč, gdje će od 1592. do umirovljenja 1600/1601. podučavati kazuistiku (moralnu teologiju).³² Upravo iz Beča je, krajem srpnja, a potom i krajem prosinca 1591. godine, Szántó generalu Acquavivi u Rim poslao spomenute ocjene Bellarminova djela *Controversiae*, potpisavši ih latinskom inačicom svoga prezimena – Arator.

U prvoj polovini devedesetih godina 16. stoljeća, najvjerojatnije prije kraja 1594. godine, mogla je nastati i ocjena Vrančićeve *Logike* za koju držimo da joj je autor Szántó / Arator i da je napisana upravo u Beču. Glas o uglednom profesoru na tamošnjem kolegiju Družbe Isusove do Vrančića je mogao doprijeti tijekom njegova služenja habsburškim vladarima – u Pragu, ali i u Beču. Godine između 1581. i 1594. Faust, naime, nije, kako se obično uopćeno piše,³³ proveo samo na praškom dvoru, nego je prema potrebama svojih poslodavaca – Rudolfa II. i njegova brata, nadvojvode Ernesta – naizmjenice boravio u novoj i u staroj carskoj prijestolnici.³⁴ Posljednji od dokumenata koji o tome svjedoče

³² Podatci o Szántóvu životopisu preuzeti su iz leksikografskih priručnika *Magyar Életrajzi Lexikon: 1000–1990*, (ur.) Ágnes Kenyeres, s. v. »Szántó István, Arator«, el. izdanje, <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC14240/14502.htm> i *Magyar Katolikus Lexikon*, (ur.) István Diós i János Viczián (Budapest: Szent István Társulat, 1993–2010), s. v. »Szántó István, Arator«, el. izdanje, <http://lexikon.katolikus.hu/S/Szántó.html>, te radova: István Monok, »A kulturális örökség számbavétele, kapcsolattörténet és a 16. századi könyvanyag vizsgálata«, u: Kristof Fenyvesi i Tuomo Lahdelma (ur.), *Institutions, Tendencies and Research in the International Hungarian Studies: the First Twenty Years of the Jyväskylä University's Hungarian Studies Program* (Jyväskylä: University of Jyväskylä, 2013), pp. 113–120; István Dávid Lázár, »Szántó (Arator) István SJ tevékenysége a római Collegium Hungaricum megalapításában«, u: Alinka Ajkay i Rita Bajáki (ur.), *Pázmány nyomában. Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére* (Vác: Mondat, 2013), pp. 305–310; Gábor Kármán, »Stephanus Arator – János [!] Szántó«, u: David Thomas – John Chesworth (ur.), *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History, Vol. 9. Western and Southern Europe 1600–1700*, Leiden – Boston: Brill, 2017, pp. 968–970, na p. 968.

³³ Usp. primjerice: Vladimir Muljević, »Hrvatski znanstvenici Antun i Faust Vrančić«, *Encyclopaedia moderna XIV* (1993), 2/42, pp. 122–136, na pp. 127–128; Žarko Dadić, »Prirodosnanstveni i metodološki aspekt Vrančićeva rada«, *Encyclopaedia moderna XIV* (1993), 2/42, pp. 137–143, na p. 138.

³⁴ Na takav zaključak upućuju regesti budimpeštanskih dokumenata iz obiteljskog arhiva Draganić-Vrančić u popisu »Elenchus chronologicus monumentorum literariorum Chartophylacii Verantiano-Draganichiani, jam Grammatophylacii Széchényiani« koji je priredio Martinus

Ernestov je nalog Vrančiću da se iz Praga »što hitnije vrati u njegovu službu u Beč«, izdan potkraj srpnja 1592. godine.³⁵

U prilog tezi da je ocjenjivač Vrančićeve *Logike* uistinu bio István Szántó, odnosno Stephanus Arator, mogla bi govoriti i uvodna konstatacija u tekstu ocjene koja se, u svjetlu spoznaja o posvemašnjoj isključivosti tog mađarskog isusovca prema protestantima i protestantizmu,³⁶ doima više nego znakovitom. Premda je za meritum rasprave o Vrančićevoj *Logici* to posve irelevantno, Arator njezin odnos prema »svoj staroj logici, prihvaćenoj općim suglasjem filozofa« prisposobljuje upravo s vojevanjem »nove luteranske« protiv »stare rimske vjere«.³⁷

Kako god bilo, otkrićem spisa *Censura Aratoris de noua Logica Fælicis Veri*, aporija oko Campanelline ocjene Vrančićeve *Logike*, zasnovana na Fortisovu pisanju, najvjerojatnije je razriješena. Spis *Censura Aratoris*, koji je ovdje pripisan Istvánu Szántóu, mogao bi, po svemu sudeći, biti autograf, no obje će te pretpostavke, dakako, tek trebati potvrditi usporedbom njegovih tekstoloških i paleografskih značajki s Aratorovim rukopisima u rimskim zbirkama.³⁸

Georgius Kovachich, *Scriptores rerum Hungaricarum minores hactenus inediti, synchroni, aut proxime coevi*, sv. II (Budae: Typis Regiae Universitatis, 1798), pp. 389–444, na pp. 425–431.

Nadalje u bilješkama: Martinus Georgius Kovachich, *Scriptores rerum Hungaricarum minores* (1798).

V. i Martinović, »Marko Antun de Dominis vs. Faust Vrančić« (2016), p. 318; Zelić, »Izumitelj i poduzetnik – tri nepoznata dokumenta o Faustu Vrančiću iz 1588.–1590. godine« (2017), pp. 47–48.

³⁵ Martinus Georgius Kovachich, *Scriptores rerum Hungaricarum minores* (1798), p. 430 (dok. 178).

³⁶ Csaba Szilágyi, »Szántó (Arator) István erdélyi és partiumi működése (1580–1588)«, *Történelmi Szemle* 44/ 3–4 (2002), pp. 256–292, na pp. 291–292.

³⁷ *Censura Aratoris de noua Logica Fælicis Veri*, f. 1r: »Sicut noua fides Lutherana pugnat cum antiqua Romana ita hæc noua Logica pugnat cum tota Logica antiqua communi consensu philosophorum recepta, et proinde merito a doctis contemnetur.«

³⁸ U Biblioteca Apostolica Vaticana, Vat. lat. 6205, nav. prema Paul Oskar Kristeller, *Iter Italicum*, vol. II (Leiden: Brill, 1998), p. 338, i u središnjem arhivu isusovačkog reda: Archivum Romanum Societatis Iesu, Censurae librorum, Fondo Gesuitico 652, vol. I (1578–1604), ff. 141r–146v, nav. prema Tutino, *Empire of Souls: Robert Bellarmine and the Christian Commonwealth* (2010), p. 314, u bilješci 93.

Načela izdanja

Spis *Censura Aratoris de nova logica Fœlicis Veri* objavljuje se prema dokumentu pohranjenom u Državnom arhivu u Zadru, u fondu »Obitelj Draganić-Vrančić« (HR-DAZD-352), pod signaturom 1.3.3.6. Budući da nema nikakve dvojbe da je riječ o zasebnom dokumentu, a ne dijelu neke veće cjeline, recentno unesene oznake folija (brojke 6 i 7 u donjem desnom uglu listova) odbačene su; numeracija listova u izdanju odnosi se na njihove stvarne redne brojeve.

Tekst se objavljuje s vjerno prenesenim svim grafijskim značajkama rukopisnog predloška, a glavnina priređivačkih zahvata svodi se na razrješavanje kratica. U ediciji su stoga primjetne inačice u bilježenju dvoslova *ae* (uglavnom grafemom *æ*, znatno rjeđe *ϕ*), dočim se konsonantsko *u* na početku riječi uvijek piše znakom *v*, a u sredini riječi uvijek *u*.

Zadržana su i velika početna slova kojima su isticane pojedine riječi, mahom temeljni logički pojmovi (poput *Substantia*, *Relatio*, *Habitus*, *Situs*, *Qualitas*). Velikim je slovom (osim jednom, u posljednjem odlomku) pisana i riječ *Logica* koja na dva mjesta u genitivu ima 'grčki' dočetak (*Logices*).

Prve riječi rečenica koje su iznimno pisane s malim početnim slovom, uključujući i početke triju odlomaka na f. 1r, u transkripciji se, uz napomenu u bilješci, donose s velikim početnim slovom.

Znak *p̄*, standardna kratica za prefiks *pre-* ili *prae-*, sustavno je razriješen kao *præ* (*prædicamenta*, *præterea*, *præceptorum*, itd.).

Redni i glavni brojevi unutar rečenica napisani arapskim znamenkama (2^a, 3^a, 4 ili 4^{or}) transkribirani su riječima (*secunda*, *tertia*, *quattuor*).

U izdanju su reproducirani i nadslovc koji se u tekstu javljaju sporadično, u funkciji naglaska: znak ` (gravis) nad prijedlogom *a* i u riječima *quinquè*, *reductiuè* i *quicunquè*, te znak ' (apex) u riječima *directé* i *indirecté*.

Unatoč stanovitim dvojbama, u ediciji se vjerno prenosi i interpunkcija rukopisnog teksta. U funkciji odvajanja pojedinih rečenica uz točku se u rukopisu katkad javlja točka-zarez, a nerijetko i dvotočka. Potonji se znak rabi i za odvajanje zavisnih rečenica, prije svega logičkih sudova (primjerice: *Nam de terra ait sapiens: Generatio præterit, et generatio advenit, terra autem in æternum stat: si in æternum stat, ergo certum et necessarium situm habet.*).

Na nekoliko mjesta u tekstu istom su rukom unesene dopune i ispravci, što je registrirano u bilješkama.

Na f. 1v na lijevoj se margini (ispred odlomaka koji započinju riječima *Sic plantę et herbę* i *Proprium enim est animalium*) javljaju stilizirane ručice (*maniculae*); njihova su mjesta u ediciji označena strelicom (→).

Na naličju dvolista, tj. na gornjoj polovici f. 2v koja je nakon ponovnog presavijanja arka postala njegovom vanjskom stranicom Faust Vrančić dodao

je vlastiti, opisni naslov spisa – najprije *Logice difficultates*, a ispod će potom dopisati još i *ab Aratore positæ*. Na donjoj su polovici iste stranice, naposljetku, i dvije bilješke, napisane istom rukom kao i tekst ocjene.

Završnih nekoliko riječi prvog retka na f. 1v izgubljeno je zbog oštećenja papira od crva, a na nekoliko mjesta rukopis je teže čitljiv zbog mrlja od vlage, poglavito pojedine riječi od drugog do petog retka na f. 2r. U transkripciji su na mjestima nedostajućih i nečitljivih riječi stavljene točke u uglatim zagradama [...], a nesigurne lekcije označene su šiljastim zagradama <...>.

Zahvaljujem Državnom arhivu u Zadru na dopuštenju za objavljivanje faksimila.

[1r]

†

Censura Aratoris de noua Logica Fœlicis Veri.¹

Sicut noua fides Lutherana pugnat cum antiqua Romana: ita hæc noua Logica pugnat cum tota Logica antiqua communi consensu philosophorum recepta, et proinde merito à doctis contemnetur.

1. Male² definitis Logicam per artem: quia ars est recta ratio factibilium: Logica autem non docet facere, sed scire.
2. Diuisio³ illa Logices in definitionem, diuisionem, et argumentationem, non est philosophorum, sed forte aliquorum Rhetorum indoctorum. Nam philosophi diuidunt Logicam in vntem, et docentem. Si quis rogaret quot sunt partes Grammaticę, et diceres 8 inepte responderes, quia illę sunt partes orationis non Grammaticę, ita definitio diuisio argumentatio sunt [...] que non partes.⁴
3. Falsum est quod quicquid philosophus dicit⁵ sit aut definitio, aut diuisio, aut argumentatio. Quia docet cognoscere genus, speciem, doctrinam proprium auidens, et prædicamenta, quę sunt simplices uoces: Item nomen, verbum et enuntiationem, quę non sunt definitiones, diuisiones, nec argumentationes.
4. Falsum est præterea quod inuentio sit operatio memorię: Rationis enim est inuenire: memorię autem inuenta et reposita conseruare.
5. Non⁶ memini me legisse, aliquem Logicum, aut philosophum methodum inter membra Logices numerasse: multo nimius potest dici definitio, vel diuisio: sed secundum communem doctorum virorum sententiam methodus nihil aliud est, quam breue compendium alicuius Scientię vel summa et collectio præceptorum alicuius artis.
6. Folio sexto, contra communem philosophorum sententia, rejicit V. a quatuor prædicamenta præcipua, Substantiam, Relationem, Habitum, et Situm, et Qualitatem immutauit: et in locum illorum substituit quattuor alia nonprædicamenta, Ens,⁷ et quattuor rerum causas. Et rationes quibus hanc

¹ *Censura ... Veri* correxit ex *Censura de noua Logica Aratoris*

² correxi ex *male*

³ correxi ex *diuisio*

⁴ *Si quis ... partes* inseruit in margine dextra

⁵ correxit ex *docet* in margine sinistra

⁶ correxi ex *non*

⁷ correxit ex *seu æquiuoca*, supra lineam

suam extrauagantem opinionem probat sunt friuolæ, et nihil probant; prima falsa est quod cum materiam vel formam subiecti physici quærimus, necessario nobis occurrat: primum enim quærimus corpus physicum, deinde illud resoluimus in materiam et formam, quæ non cuius occurrunt. |[1v]

Secunda ratio contrarium potius probat: nam⁸ si omnia prædicamenta [...] [...] bent esse falsa⁹, ut de subiecto physico, et omnibus partibus, ac speciebus eius prædicari possint. Sed omnia illa prædicamenta quæ reiecastis, apta sunt prædicari de subiecto, et partibus eius: ergo sunt vera prædicamenta.

Tertia ratio est omnino non solum contra rationem, sed etiam contra sensum.

Quod significat nullum corpus inanimatum habeat necessarium situm, vel habitum: hæc propositio apertè falsa est. Nam de terra ait sapiens: Generatio præterit, et generatio aduenit, terra autem in æternum stat: si in æternum stat, ergo certum et necessarium situm habet. Sic planetæ et cæli certos et congenitos situs habent, extra quos non egrediuntur, alias totus mundus inuertentur; → si inordinatè mouerentur. Sic plantæ et herbæ suos certos situs habent: Sic et animalia quia debent de loco in locum moueri ut quærant alimenta sibi, secum portant suos situs et habitus, nec sine illis esse possunt. Proprium enim → est animalium, ut caput habeant situm in eminentiori loco corporis, cor in medio, pedes in parte inferiori.

In¹⁰ Septimo folio, dicis te substituisse quinque alia prædicamenta pro illis quæ reiecasti: verum ex illis nullum est verum prædicamentum: non Ens: quia est æquiuocum: Æquiuoca autem repelluntur à prædicamentis: multo nimius causæ sunt prædicamenta: quia causæ dant esse rei: prædicamenta autem non dant esse, sed enuntiant ea quæ insunt rebus iam constitutis ex materia et forma, quæ sunt partes rei naturalis; partes autem alicuius rei non ponuntur in aliquo prædicamento directè: sed indirectè reducuntur ad prædicamentum in quo est totum cuius sunt partes: deinde partes non prædicantur de toto: non enim dicimus homo est materia, homo est anima; domus est fundamentum, domus est tectum, domus est paries vel figura. |[2r]

Reliquæ autem causæ efficiens et finalis sunt extra essentiam rerum et ob id nullo modo possunt de illis prædicari: non enim sequitur sol pro<ducit> herbam, ergo herba est sol: sol et homo generant hominem, ergo homo [...] [...] vel [...] generans. Finis hominis est <beat>itudo, ergo homo est <beat>itudo. Hæc omnia sunt valde absurda, ergo non sunt confundenda prædicamenta cum

⁸ inseruit *nam* supra lineam

⁹ inseruit : *esse falsa* supra lineam

¹⁰ *In* addidit in margine dextra

causis: nec doctrina Aristotelis supremi philosophi inuertenda, cui similem in philosophia mundus non habuit, nec habiturus est.

Deinde¹¹ quis non videt, quam ridicula est illa consequentia, causæ sunt necessarie ad cognitionem rerum, ergo sunt prædicamenta. Falsum est et illud quod addis olim solam formam accidentalem collocatam esse in prædicamentis: nam angeli sunt formæ essentialis, et substantiæ incorporeæ, et tamen ponuntur in prædicamentis, et anima rationalis ponitur in prædicamento substantiæ reductiue, vbi ponitur homo.

Hæc in prima parte annotasse sufficiat: In secunda et tertia parte si qui occurrerint errores, in margine annotabimus.

Et quamuis noua hæc logica, scateat erroribus contra philosophiam, et indigna sit, quæ in lucem emittatur, imprimi tamen potest, quia nihil habet contra fidem: sed tunc autor et inuentor eius quicumque sit ille risui, et Ludibrio se exponet, coram doctis.]

[2v]

Logice difficultates
ab Aratore positæ¹²

Homo est animal rationale, est propositio in qua diffinitio predicat¹³ de diffinito in primo modo dicendi per se. Homo animal rationale: est diffinitio.

Homo substantia corporea animata¹⁴

Edidit Danko Zelić

¹¹ correxi ex *deinde*

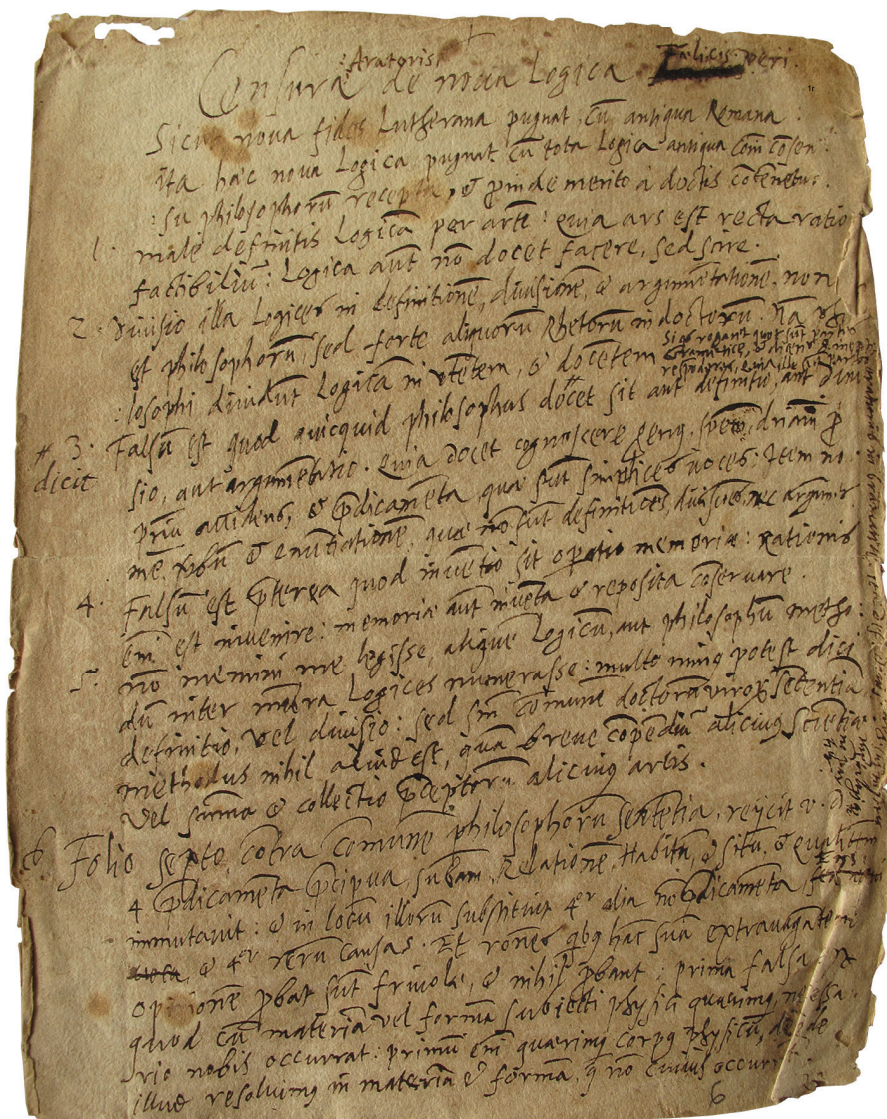
¹² ab Aratore *positæ* addidit

¹³ correxit ex *predicato*

¹⁴ *Homo ... animata* delevit

Prilog

Faksimil rukopisa *Censura Aratoris de nova Logica Felicis Veri*
u Državnom arhivu u Zadru

Reliqua autem in se efficitur & finit, qui extra essentia
 rem a se id nullo modo possunt de illis dici: no am quod
 sol quod quodam modo verba est sol. sol. ego generat homine, ego
 somnia, ego quodam modo verba. Finis homis est. Ergo, ego
 est in se. Hanc autem utraque ad unum, ego no potest confundi
 da. Quidam in se causis: nec de illa Aristus in philosophia inuoluita
 da. Qui in se in philosophia multo no habuit, nec habiturus est.
 Denique quod in videt, quod videtur de illa coactio, causa in se necessitate
 ad cognitionem rem. Ergo in se. Falsum est id illud quod ad
 ob solam forma annotati collocata esse in se. Na. angeli in se
 me, essentialis, & sicut incorporei, & tunc ponitur in se, & tunc
 totus ponitur in se. Quidam in se, reducit, ubi ponitur homo.
 Hic in se, parte annotasse sufficiat: in se & 3^a part
 te si qui occurrerit erroris, in margine annotabim.
 Et quod non hanc logica, scateat erroris contra philosophia,
 & indigna sit que in se emittatur. In se tunc potest:
 quia in se, habet contra fidem: sed tunc autor & inuoluit eius.
 quicquid sit ille visui, & Ludibrio se opponet, contra doctis.

Logice diffi-
cultates &
ab Aratore posita

Hoc est atrote, est prop: ing^a diff: predicat de diffinito
vix modo dicitur esse. Hoc atrote, est diff:.

~~Homo ita capere stat~~

Censura Aratoris de nova Logica Fælicis Veri – an unknown
review of Faust Vrančić's treatise on logic
in the State Archives in Zadar

Summary

A hitherto unknown short script entitled *Censura Aratoris de noua Logica Fælicis Veri*, containing the review of Faust Vrančić's treatise on logic is being published here for the first time. Its discovery instantly brought to mind an almost two and a half centuries old controversy stemming from an assertion made by the Paduan abbot Alberto Fortis in his book *Viaggio in Dalmazia* (Venice, 1774), i.e. his claim that the *censura autografa* of Faust Vrančić's *logichetta* he saw in Vrančić family archive in Šibenik in 1771 has been written by the great philosopher Tommaso Campanella. However, the manuscript that was found among the relics of the Vrančić family archive in the State Archives in Zadar could not for a certainty be identified with the review mentioned by Italian scholar.

Unlike the friendly objections to Vrančić's *Logica* that were given in yet another review, by Marko Antun de Dominis, Archbishop of Split (which is also mentioned by Fortis), the review made by *Arator*—as his name is noted in the title of the script—is a piece of severe adverse criticism. In the opening lines *Arator* states that “as the new Lutheran religion is battling with the ancient Roman [i.e. Catholic] faith, so is this new logic battling with all the ancient logic” and thus “deserves to be condemned by the learned”. In the following paragraphs the reviewer criticises Vrančić's overall definition of the logic as well as some of his particular statements in the opening chapters of the reviewed work. In conclusion, the unknown philosopher claims that “this new logic” could nevertheless “be printed since it does not contain anything contrary to the faith, but in that case its author would expose himself to the ridicule and the mockery of the learned”.

Without entering into the discussion about the contents of the script, some questions that seem rather important are being raised here: what was the purpose of the review, to which version of Vrančić's *Logica* it was referring, i.e. at what time it could have been written, and by whom. Firstly, notwithstanding the phrase *imprimi potest* in the final paragraph, *Censura Aratoris* is obviously not an official document, or a censure in the narrower sense of the word. On the contrary, in view of the fact that the author of the *Logica* is repeatedly being addressed to directly (*male definitis; dicis; reiceistis*, etc.), it is presumable that the script at issue is an appraisal communicated in the form of a private letter, which has been sent to Vrančić upon his own request. Secondly, there can be no doubt that the reviewed work was still in the manuscript stage, i.e. supposedly a version of the treatise that has been written considerably before 1608, the year when it was first printed in Venice. What is more, the reviewer's lines clearly reveal that he was unaware of the identity of the author; the scrutinised work was in all probability signed with the pseudonym, *Fælix Verus*, as it appears in the title of the script.

As regarding the identity of the reviewer, if *Censura Aratoris* is indeed the script that Alberto Fortis was referring to, one wonders what made him believe that it had been written by Campanella, particularly in view of the fact that the document is neither dated nor signed. In addition to being a naturalist, devoted to the study of geology, Fortis was as well a man of wide culture, but it is however fairly unlikely that he would have come to such a conclusion in his own intelligence. Hence, his assertion concerning the relationship between Vrančić and his renowned contemporary might have originated from a family legend that Alberto Fortis had heard of during his stay in Šibenik.

The reviewer should nevertheless be sought among the philosophers attached to Aristotelian concept of logic or, in Vrančić's words, *peripatetics*. Campanella was most certainly not one of them. On the other hand, Arator, or *Stephanus Arator Pannonius*, was a Latin name of one of Vrančić's contemporaries—Hungarian Jesuit István Szántó (1540–1612), a philosopher and theologian best-known for his harsh criticism of *Disputationes de Controversiis Christianae Fidei adversus hujus temporis Haereticos* written by Robert Bellarmine, the most famous Catholic theologian of the post-Tridentine period. Szántó's censure of Bellarmine's work, addressed directly to Claudio Acquaviva, the general superior of the Jesuit order in Rome, was sent in 1591 from Vienna, where Szántó / Arator would be teaching philosophy and theology (at the Jesuit college) from 1592 to 1601. Hence, following the examination of available facts, the script *Censura Aratoris de nova Logica Fœlicis Veri* is here arguably attributed to István Szántó and dated to the last decade of the sixteenth century, presumably to 1592–1594—the final years of Vrančić's stay at the Prague and Viennese courts in the service of the Emperor Rudolf II of Habsburg and his brother Archduke Ernest.

Key words: Faust Vrančić, logic, censure, István Szántó / Stephanus Arator Pannonius, Alberto Fortis

